

at man nu ikke søger forklaringerne på de sociale kønsforskelle i anatomiske og fysiologiske forhold, men i sociale og kulturelle processer.

De sociologiske forklaringer af de sociale kønsforskelle bygger på den antagelse, at det ikke i øjeblikket er videnskabeligt muligt at påpege tilstedeværelsen af arvebiologiske kønsforskelle, som ikke er påvirket af sociale og kulturelle forhold. Det bør i denne sammenhæng nævnes, at heller ikke arvelighedsforskere (genetikere) og hormonforskere (endokrinologer) endnu har været i stand til at udrede forholdet mellem nedarvede og erhvervede egenskaber, som kan forklare de samfundsmæssige forskelle, der består mellem kønnene overalt, hvor mennesker lever.

Så meget desto større frihed bliver der for sociologiske og socialpsykologiske teoretiseringer over emnet. Det er netop inden for disse videnskaber, vi møder det *kønsrollebegreb*, som den offentlige debat om kvindens samfundsmæssige stilling også herhjemme har taget til sig med stor entusiasme.

Social rolle

For at forstå betydningen af kønsrollebegrebet, må man vide noget om begrebet *social rolle*, som i de seneste årtier har fået en stadig større betydning i samfundsvidenskabernes teori og forskning. Stærkt forenklet går rolleteorien ud på, at de sociale normer der gælder for mennesker i et samfund ikke stiller samme krav til alle. Der gøres forskel på ung og gammel, sort og hvid, overordnet og underordnet, folk i stillinger med højere og med lavere prestige og – det som interesserer os her – på kvinder og mænd.

Det er karakteristisk for alle samfund, at mennesker aldrig placeres socialt udelukkende efter hvordan de opfører sig og hvad de præsterer. Samfundets krav til den enkelte og individets handlemuligheder er i vid udstrækning *på forhånd* bestemt, uden at pågældende kan gøre fra eller til. Det gælder køn og race, at det er »egenskaber«, som det enkelte menneske ikke selv kan

ændre, men som ikke desto mindre i høj grad øver afgørende indflydelse på dets skæbne.

Medens nogle af samfundets krav til den enkelte på denne måde er *forhåndsbestemt*, er andre bestemt af forhold, som individet *selv kan øve indflydelse på*. Den stilling, man ved egen indsats opnår i samfundet, er også i høj grad bestemmende for de krav, samfundet stiller til én. Hvadenten man er amtmand, specialarbejder, præst, chauffør eller læge kræver folk af én, at man opfører sig på den måde, der anses for passende for stillingen.

Summen af de krav som samfundet stiller til sine medlemmer enten på grundlag af kriterier, individet ikke kan påvirke, eller på grundlag af individets præstationer, kaldes for den pågældendes *socialle rolle*. Det er værd at lægge mærke til, at samfundet, d. v. s. ens medmennesker, stiller krav, som i meget vid udstrækning er generelt bestemt og som ofte kun i begrænset omfang tager hensyn til, hvordan man i det givne øjeblik opfører sig.

Der findes mange forskellige slags sociale roller. Som eksempler kan nævnes erhvervsroller, politiske roller og familieroller. Man taler i sociologien ofte om, at samfundet består af et *net af roller*, der presser mennesker til – hvor individuelt forskellige de end er – at opføre sig i overensstemmelse med rollen eller rollerne. Sagen er, at hvert enkelt menneske på samme tid har flere roller, som er mere eller mindre forenelige.

Den britiske sociolog *Michael Banton* har i en bog om sociale roller (*Roles. An Introduction to Studies on Social Relations*. London 1965) inddelt roller efter den grad i hvilken de kan *kombineres* med andre roller. Han interesserer sig i denne sammenhæng netop for kønsrollerne, som han finder i mindre grad kan kombineres med andre roller f. eks. erhvervsroller og sportsroller, end disse sidste kan kombineres med hinanden. Dette træk ved kønsrollerne gælder i højere grad kvinde- end mandsrollen.

De krav, der stilles til kvinden som familiemedlem, at hun skal være moder, husmoder og seksualpartner er som bekendt ofte vanskeligt forenelige med de krav, der stilles til hende i erhverv og stillinger, der kræver megen tid og interesse. Dertil kommer, at kravet om »kvindelighed« udelukker hende fra specifikt

»mandlige« erhvervs- og sportsroller. Mange vil utvivlsomt reagere mod, at en kvinde er slagter, pantefoged, jord- og betonarbejder, fodboldspiller og bokser selvom der findes adskillige kvinder, der har de fornødne forudsætninger.

Banton påpeger, at kvinderollens manglende kombinerbarhed med andre roller er mere udtalt i land- end i bysamfund og at kombinerbarheden er større i industrisamfundet end i tidligere tiders håndværkersamfund. Men situationen er i vort samfund stadig, at kvinden i langt højere grad end manden kommer i *rollekonflikter*, d. v. s. får roller, som stiller modstridende krav til hende, således som det er tilfældet, når hun på en gang skal være husmoder og ude i erhverv. Det bør i denne sammenhæng nævnes, at regeringerne i østeuropæiske lande som f. eks. Polen og Jugoslavien fra afslutningen af sidste verdenskrig bevidst har bestræbt sig for at lette kvinders adgang til erhverv og offentlige stillinger. De har imidlertid ikke haft særligt held med denne politik vistnok i første række fordi manden ikke har vist større tilbøjelighed til at aflaste hende i moder- og husmoderrollen.

En selvbevarende tendens

Det er i det hele taget vanskeligt at ændre kønsrollemønstret. Den norske sociolog *Harriet Holter* har blandt andre påpeget, at den bestående kønsrollestruktur har en selvbevarende tendens. Den der er vokset op i og har lært et bestemt kønsrollemønster føler sig som regel mest tryk og sikker i sit forhold til andre mennesker på baggrund af netop dette mønster, som med relativt små ændringer læres videre fra generation til generation. Kønnene lærer på denne måde deres »plads« i det sociale samspil at kende allerede fra barnsben.

Når så godt som alle i et samfund opfører sig i overensstemmelse med kønsrollerne, bidrager det til at underbygge og opretholde dem og gør det vanskeligt at ændre dem eller ophæve dem.

Harriet Holter har (i artiklen *Kjønnsroller og Social Struktur* i »Kvinnens Liv och Arbete«, Stockholm 1963) rejst det spørgsmål, hvorfor netop *kønnet* er blevet en så vigtig faktor i samfun-

dets rollestruktur. Hun finder, at spørgsmålet er vanskeligt at besvare, men at en grund kan være, at køn ligesom race er kendetegn, som fysiologisk og emotionelt er stærkt forankret i den enkeltes personlighed. Det har i denne sammenhæng formentlig betydning, at kønsrolleindlæring som nævnt finder sted på mange forskellige måder fra vi er ganske små.

Der kan dog også være andre grunde til, at kønnet har så stor betydning som grundlag for en samfundsmæssig diskriminering. Anlægger man f. eks. en materialistisk historieopfattelse på det samfundsmæssige forhold mellem kvinder og mænd, er det nærliggende at antage, at mændene ikke uden videre vil opgive eller indskrænke de gunstige positioner, de har i familielivet, erhvervs- livet og det politiske liv. De har gennemsnitlig de mindste byrder i hjemmearbejdet, og de har større økonomisk og politisk indflydelse i samfundet end kvinderne. Der er tale om knappe goder, som de, der besidder dem, vil søge at bevare for sig selv længst muligt.

Den opfattelse, at den nuværende samfundsmæssige kønsdiskriminering er vanskelig at ændre, fordi mændene faktisk modvirker, at kvinderne i væsentligt omfang kommer ind på deres domæner, er svær at underbygge videnskabeligt. Den er for så vidt ligeså løs som mange af de andre forklaringer, som i de senere år har været ført i marken, når det drejer sig om kvindens og mandens stilling i samfundet.

Mod synspunktet kunne det måske anføres, at mange ofte indflydelsesrige mænd i offentlige forsamlinger og politiske debatter argumenterer *for*, at kvinden økonomisk, politisk og i mange andre henseender ligestilles med manden. Denne kendsgerning udelukker dog ingenlunde, at de selv samme mænd, i tilfælde, hvor de finder deres interesser truet ved en forbedret stilling for kvinden, modarbejder ligestillingsbestrebelsene. Det sker måske i det små i en række dagliglivssituationer, hvor manden f. eks. opretholder en passivitet, når det gælder arbejde i hjemmet, og i erhvervslivet foretrækker at ansætte mænd fremfor kvinder. Denne »lille diskriminering« kan være afgørende for kønsrollemønstrets opretholdelse, samtidig med at den på ingen måde behøver

at sætte sig spor, når det drejer sig om at argumentere eller træffe afgørelser i kønspolitiske spørgsmål.

Det er naturligvis et spørgsmål om man virkelig kan sige, at vort samfund består af et kvindeligt og et mandligt delsamfund, som konkurrerer om samme knaphedsgoder, og som præges af, at det mandlige delsamfund på vigtige områder behersker det kvindelige.

En sådan betragtningsmåde er hensigtsmæssig, når det drejer sig om forholdet mellem sociale klasser, arbejdsgivere og arbejdere og racer, men går det an at se på kønnenes samfundsmæssige relationer fra samme synsvinkel?

Kønnene er ikke sådan som arbejdsgivere og arbejdere organiseret hver for sig. De er overhovedet ikke identiske med individer sammensluttet i organisationer. Der er heller ikke tale om, at de er adskilte sådan som racerne er det mange steder. De har tværtimod en nær og betydningsfuld kontakt med hinanden i det daglige liv.

Alligevel er der mange analoge træk i forholdet mellem kønnene, når det gælder arbejdsmæssige, økonomiske og politiske forhold og de andre ovenfor nævnte grupper. Der er virkelig ofte tale om *interesses modsætninger mellem kønnene*, og der er også tale om *fordomme*, som i mange henseender ligner racemæssige, nationale, religiøse, politiske og sociale fordomme.

Også på et andet område er der visse ligheder imellem kønnenes sociale holdninger til hinanden og f. eks. forholdet mellem racer. Det har ofte undret deltagere i debatten om kvindens samfundsmæssige stilling, at *mange kvinder uanset at de erkender mændenes dominans økonomisk, politisk o. s. v. dog ønsker den nuværende tilstand opretholdt*. Nogle kvinder er i så henseende mere mandligt indstillet end mange mænd. Dette kan som påpeget af flere sociologer og socialpsykologer hænge sammen med, at mennesker, som er afhængige af andre mennesker, har en tilbøjelighed til at acceptere og dele dominansgruppens synspunkter og vurderinger. Denne kendsgerning er blevet klarlagt gennem ikke så få undersøgelser af forholdet mellem racer. Man har f. eks. ofte iagttaget, at amerikanske negre er racister med nega-

tive holdninger til deres egen gruppe, og at jøder kan være antisemiter. Forklaringerne er i alle tilfælde, at afhængighedsforholdet og deraf afledte komplicerede følelser kan medføre, at man ikke, når man skal tage stilling til sin egen situation, anvender sin egen gruppes vurderinger, men dominansgruppens.

Kønsfordomme

Det bør i denne sammenhæng fremhæves, at fordomme – det gælder også *kønsfordomme* – når de først er skabt, har en tendens til at bestå og er umådelig vanskelige at komme til livs, navnlig når de har en biologisk og emotionel forankring.

Det er vel netop en af de vigtigste grunde til at det er så vanskeligt at forandre kønsrollemønstret, at det med rette kan hævdes, at *der er en kerne af sandhed bag kønsdifferentieringen*. Det er dette »hurra for den lille forskel«-synspunkt, som til stadighed giver næring til opretholdelsen af de sociale kønsforskelle, og som gør reformdiskussionerne så komplicerede og spændingsladede.

Det er måske også denne sandhedskerne som kraftigst bidrager til at opretholde de bestående fordomme og hæmme de fremskridt, som f. eks. herhjemme tilstræbes gennem den store kvindekommisions virksomhed.

Den amerikanske socialpsykolog *Otto Klineberg* (Tensions Affecting International Understanding, New York 1950) har fremført det generelle synspunkt, at selv om der kan være en kerne af sandhed bag fordomme – det gælder også kønsfordomme – er der under alle omstændigheder et element af utilladelig generalisering gemt i dem.

Klineberg fremhæver, at det utilladelige i denne type af generalisering er, at de indebærer:

- a) at man har en tendens til at knytte bestemte egenskaber til alle medlemmer af kategorien, f. eks. kønnet, uden hensyn til individuelle forskelle,
- b) en tendens til at gå ud fra, at det at høre til en kategori i